

# פסקים והלכות

מאת הרב יוסף אביטבול שליט"א במח"ס שערי יוסף

בסייעתא דשמיא  
גליון מס'  
165  
מנחם אב  
ה'תשפ"ו

## דינים המצויים בתשעה באב

**הקאות ושלושים** - כיון שיש חשש להתייבשות אינם צמים.

**צום לאחר ניתוחים** - אם חלשים אינם צמים, (עי' מחזיק ברכה קו"א סק"א ובכה"ח שם סק"ל א') והרבה פעמים אף אם לא חלשים, אין צריך לצום, והכל לפי רמת הניתוח, ויש לשאול רופא ומורה הוראה הבקי בדיני חולים בצום.

### דיני מעוברות/יולדת/מפלת

**מעוברות** - מעוברות צריכות לצום, (סי' תקנ"ד ס"ה, וסי' תקנ"ה), **אם ההריון תקין**, אך אם מרגישה חולשה חזקה/הקאה/בחילות חזקות/מיעוט בתנועות עובר/37.5 חום, תפסיק את הצום, **ואם ההריון לא תקין** [ברוב ככל המקרים] אינה צמה, כגון דימומים במהלך ההריון/סכרת הריון/שני הפלות/רעלת הריון עם צירי/חשש לצירים מוקדמים/ התכווציות ברחם/בטן קשה/ קרישות יתר/אשה שצריכה ללדת בניתוח קיסרי מיוחדש שביעי הרבה פעמים לא צמה, וישנם עוד מקרים ויש לשאול, וכן אם המוגבלת נמוך פחות מ10 אינה צמה, כיון שדינה כחולה שאין בו סכנה.

**מעוברות בחודשים הראשונים** - שמרגישה חולשה יותר מהרגיל או שחלשות מבחילות והקאות [אף אם עתה אין לה בחילות והקאות] במקום חולשה אפשר להקל ע"פ שאלת חכם. (עי' שער הציון סי' תקנ סק"ב ובספר תורת היולדת פמ"ח ס"ד).

**מעוברות בחודש תשיעי** - אף שיש שהקילו שמעוברת בחודש תשיעי אינה צריכה לצום, כדי שתהיה חזקה ללידה, (הגרש"א, וכן שמעתי מהגרש"א שטרן שליט"א) מ"מ להלכה הכל לפי איך שהאשה מרגישה, אם מרגישה טוב, או שאין חשש שע"י הצום יהיה צירים מוקדמים, [ואז תילד ולד פג] צריכה לצום, ומ"מ מעוברת שיש לה צירים אף שאינם סדירים או כל סימן מסימני הלידה אינה צמה.

**יולדת** - יולדת עד **שלושים יום** בזמנינו פטורה מהצום. (שו"ע סי' תקנ"ד ס"ו ובערוך השולחן שם סק"ה) **ולאחר שלושים יום** מהלידה אם היא חלשה שאינה יכולה לתפקד פטורה מהצום. (מחזיק ברכה סי' תקנ"ד קו"א סק"ב וכה"ח שם סק"ח).

**ילדה בח' תמוז באמצע היום** - פטורה מהצום, אך אם יכולה תצטער עם הציבור ולא תוכל מעדנים כדלקמן. (עי' סי' תר"ז סק"י, וחוט שני שבת פ"ח ע"מ רס).

**מפלת - אם הפילה לאחר ארבעים יום**, אינה צמה עד שלושים יום כדין יולדת, **ואם הפילה לפני ארבעים יום**, צריכה לצום. (שדי תמז ח"ו יו"ב סי' ג' ובה"ח סי' תר"ז ד"ה יולדת).

### דיני מניקות בצום תשעה באב

מניקות [לאחר שלושים יום מהלידה] צריכות לצום, (שו"ע סי' תקנ"ד ס"ה). [וצריכה להכין את עצמה היטב לצום, יומים לפני הצום, בשתייה מתוקה עם סוכר, וכגון ענבים, ומיץ ענבים, תכין את הגוף בפחממות וחלבונים כראוי]. אך אם היא חלשה ואינה מתפקדת כרגיל, דינה ככל חולה שאינה צמה, ולפעמים אף בחולשה מעטת.

**פטור מניקה לתינוק שאוכל רק מהנקה** - כנ"ל מניקה שצמה צריכה להתכונן לצום היטב, בשתייה מרובה וכנ"ל, ותשהה רק במקום ממוזג, ולא במקום חם, אך ישנם כמה אופנים שאינה צמה ואוכלת ושותה כרגיל

### דיני החייבים והפטורים בצום ת"ב

**חייבים להתענות בין אנשים ובין נשים**. (שו"ע סי' תקנ וסי' תקנ"ד ס"ה). ואף בעלי ברית חייבים בצום.

**קטנים - עד גיל בר מצוה ובת מצוה פטורים מלצום, כיון שאין מחנכים לאבילות**, [וכנתבאר בארוכה בדיני צום י"ז בתמוז] אך בקטנים שלפני גיל בר מצוה, נהגו שיצומו כמה שעות כפי כוחם, כדי שיתרגלו לצום אח"כ את הצומות שיהיו גדולים כגון צום יו"כ וכדו'. (ובסידור יעב"ץ שער הדלק, שמחנכים אותם כמו ביו"כ, וכה"ח סי' תקנ"ד ס"ק נג). אך במקום חולי אף מעט אין צריך להרגילם]. ויש נוהגים שבקרב לגיל בר מצוה, יצומו רק בלילה. (הגרמ"מ לובין שליט"א).

**זקנים ותשושים** - יש אומרים שמגיל שמונים לא צמים, ולמעשה הכל לפי העניין והרגל לצום, והרבה פעמים יש עוד מחלות אחרות, והכל לפי החולה. [אך זקן שביו"כ שותה לשיעורים בד"כ בתשעה באב אינו צם].

### דיני חולים בצום

[נכתב באופן כללי, בכל שאלה יש לשאול מורה הוראה מובהק הבקי בדיני חולים בצום, וכנתבאר כל דיני החולים בקובץ שערי יוסף הוראות ופסקים לחולים בת"ב]

**שיעורים** - חולים הפטורים מהצום אינם צריכים לאכול ולשתות לשיעורים. [וכן אינם צריכים להתחבר לעירוי (כבי"כ) כדי שיוכלו לצום] ורק הבריא צריך לאכול אוכל לשיעורים. (כמבואר בשו"ע ובערוך השולחן שם סק"ז, וכן נראה בבית"ל ד"ה דבמקום חולי, שרק בריא במקום מניעת החולי צריך לאכול לשיעורים).

**תענית שעות** - חולה שאין בו סכנה שפטור מהצום, ויכול להתענות שעות [ואין בזה סכנה], **לבני ספרד**: אינו צריך להתענות כלל. (כמבואר בשו"ע שבמקום חולי לא גזרו רבנן ובש"ת אבני נזר או"ח סי' תקמ, ונתבאר בארוכה בספר). ומ"מ ראוי שיצטער עם הרבים, ויתענה כמה שעות אם יכול, **ורבים מבני אשכנז** מחמירים: צריך להתענות כפי יכולתו, ויתחיל לצום, ואם יכול לצום רק בלילה, יצום רק בלילה, כדי להשתתף בצער עם הציבור, (עי' רמ"א שם ומשנ"ב שם סק"ד, כה"ח שם סק"ט).

**חולה שדי לו רק בשתייה** - ואינו צריך אכילה, **לבני ספרד**: מותר באכילה ושתייה, (כנ"ל שבמקום חולי לא גזרו רבנן). **ולבני אשכנז**: רבים מחמירים שרק ישתה. (ש"ת חת"ס או"ח סי' קצ"ב) והכל לפי החולי, ויש לעשות שאלת חכם.

**חולה שיש בו סכנה** - אינו צם, [כגון חולים במחלה ממארת רח"ל, דלקות פנימיות ועוד] ואוכל ושותה כרגיל. אך **חולה שאין בו סכנה** ששוכב במיטה אף מחמת הצום, [ויש לו דין חולה בשבת] או שאינו יכול לתפקד, אף שאינו שוכב במיטה. (שו"ע סי' תקנ"ד ס"ו ובכה"ח שם סק"ז). אך רוב בני אדם שהולכים לשכב במיטה מחמת הצום לנוח, אינם בכלל זה.

**כאבי ראש** - אדם שיש לו כאבי ראש באמצע הצום, פטור מהצום, אך אם יקח משככי כאבים יוכל לצום, צריך לעשות כן, ואם הכאבי ראש אינם עוברים, פטור מהצום.

**סחרחרות חזקות או הרואה שחור בעיניים** - אינו צריך לצום.

**מיגרנה** -אם מרגיש כאבי ראש שיתפתחו למיגרנה, אינו צם.

ולא לשיעורים. [משיחור החלב, ולפעמים אף מההתחלה, ויש מחמירים שתשתה לשיעורים].

**א**. אם התינוק אינו אוכל תחליפי חלב, ויודעת שאם תתחיל לצום יפסיק החלב אינו צמה, אך למעשה יכולה לצום מהלילה, או כמה שעות. **ב**. אם התינוק פג והחלב נחוץ לו, ובד"כ יכולה לצום בלילה, וכנ"ל. **ג**. אם התינוק רגיש לתחליפי חלב כמצוי, ויכול לאכול רק חלב אם, ובד"כ יכולה לצום מהלילה וכנ"ל. **ד**. תינוק שאינו מעכל היטב את תחליפי החלב, ואם תצום יחסר לתינוק חלב, אינה צמה, ממתי שיודעת שיחסר, אך בד"כ יכולה לצום מהלילה, ורק שחסר חלב, יכולה לשתות כרגיל, וכיון שמותרת באכילה מותרת גם בשתייה, וכדלהלן.

**ובכל האופנים הנ"ל** אם יודעת שיחסר לה חלב ותגיע להתייבשות, אינה צמה כבר הלילה. ומ"מ אם התינוק יונק רק ביום, תתחיל לצום ושתראה שהחלב מתייבש וכנ"ל יכולה לאכול ולשתות כרגיל ללא שיעורים וכנ"ל, [כיון שמותרת בשתייה מותרת גם באכילה]. **ובכל אופן אם במהלך הצום תתחיל להרגיש כאבי ראש או סחרחרות דינה ככל חולה שיכול להפסיק את הצום**.

**מניקה חלפית** - אשה שמניקה חלקית, והתינוק אוכל גם מבקבוק מטרנה וכדו', [ואף חצי חצי] והתינוק אינו נצרך לחלב, חייבת לצום [וגם יכולה לשאוב לה לפני זה], אך אם התינוק רוצה גם לאכול ממנה או שאם יאכל רק תחליפי חלב יהיה לו שינוי בעיכול וחייבת לשתות מחמת היובש או שע"י זה יפסק לה החלב, וצריכה לשתות, פטורה מהצום, אך לכתחילה תכין את עצמה היטב לצום, שלא תגיע למצב זה. [וי"א שתשתה רק לשיעורים, כיון שאין דינה כחולה].

**מניקה שיש חלב מהמקדר** - מניקה שהתינוק ברוב הארוחות אוכל חלב אם, שיש לה חלב במקפא, שיכולה להאכילה, אין היתר להניק את התינוק, ולא לצום. אלא א"כ התינוק פג כעת או שיונק רק ממנה או שרוצה לאכול כעת רק ממנה, או שיתייבש החלב, ובכל האופנים שנ"ל.

### דיני הנוטלים תרופות בצום

**חולה הנוטל אנטיביוטיקה** - **אם הוא חלוש**, אינו צם, ואוכל ושותה כרגיל. (כדון חולה שאין בו סכנה) **אם אינו חלוש** [ומצוי בדרך כלל בסוף לקחת האנטיביוטיקה], בדרך כלל יכול לצום, ולקחת את הכדורים בערב הצום ובסוף הצום, אך יש בזה הרבה סוגי כדורים, **ויש לעשות שאלת חכם ורופא**.

**ריטלין** - יש לצום, ולקחת את הכדור, [ויום אחד שלוקחים את הכדור בלא אוכל אינו מפריע].

**כדורים לחולים/משככי כאבים כגון אקמול/ויטמינים (לא סקס)/ברזל/מניעה/ וכדו'** - יש מתירים לקחת את הכדור עם מעט מים פחות מרביעית. (הגר"ש וואזנר זצ"ל והגרע"י), ויש מחמירים לכתחילה צריך למרר את המים, [על ידי מלח או מי סודה או חילבה או רזומרין, או תמצית תה של כמה שקיות תה קוממיל] ואם אי אפשר לקחתם בלא מים, [וחייבים לקחת את הכדור], יש לקחתם עם מעט מים. (באר היטב סי' תקנ"ד סק"ז בשם שו"ת הל"ק ח"ח שם סק"ד בשם האחרונים, וש"ת או"צ פכ"ט יא).

**דיני חולים וקטנים האוכלים בהיתר**

**אמירת נחם וענגנו** - חולים וקטנים והאוכלים בהיתר בט' באב, אין אומרים נחם בברכת המזון בבונה ירושלים (רמ"א סימן תקנ"ז ס"א, והסכמת הפוסקים), ואין אומרים נחם בתפילת שמו"ע. (משנב"ש שם סק"ה).

**נטילת ידים** - חולה האוכל בצום נוטל ידיו כרגיל עד סוף פרק הזרוע, וכן צריך ליטול מים אחרונים.

**אכילת מעדנים** - אסורים באכילת מעדנים, ויאכלו רק כדי קיום הגוף, ואף לקטנים מגיל חינוך. (משנב"ב סי' תקנ, וסי' תקמ"ד סקט"ו וכה"ח שם סקל"ח).

## דינים הנוהגים בערב תשעה באב

**סעודת מצוה** - **מותרת עד חצות**. (רמ"א סי' תקנ"א ס"ה).

**אמירת תחנון** - אין אומרים תחנון בערב תשעה באב [ובת"ב], כיון שתשעה באב איקרי מועד. (סי' תקנ"ב ס"ה).

**איסור טיול** - אין לטייל [הליכה וכדו'] בערב תשעה באב, בין לבני ספרד ובין לבני אשכנז: (רמ"א סו"ס תקנ"ב). מהבוקר, (פמ"ג משב"ז שם). אך הליכה לגינה עם הילדים, אין בזה איסור. (הגר"ע). [ולצורך בריאות יל"ע].

**הליכה לכותל המערבי** - לשם תפילה, מותרת, לשם טיול ומפגש אסורה. (ילקו"ד' תעניות עמ' שפב).

**עשיית מלאכה** - אין איסור עשיית מלאכה בערב תשעה באב, ומותר לעשות את כל המלאכות עד הלילה. [ולהלן יתבאר בארוכה לגבי מנהג איסור עשיית מלאכה בליל ת"ב].

**לימוד תורה בערב תשעה באב** - **לבני ספרד**: מותר ללמוד אף בדברים המותרים, **ומנהג בני אשכנז**: שמחצות היום של ערב תשעה באב נוהגים ללמוד רק דברים שמותר ללמוד בתשעה באב, **אף לבני אשכנז מי שקשה לו ללמוד רק דברים הרעים** [או שיש לו הספק שלא סיים] או במקום ביטול תורה, ילמד כדרכו עד השקיעה. [מצינו ב' טעמים בפוסקים, לאיסור ת"ת בערב הצום, א' במהר"ל (ט"ב מ"ד) כתב הטעם כדי להתכון לצום ותחת על ליבו עניין החורבן והעצב לפני תחילת הצום, ב' בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קנ"ו) כתב כיון שנאמר על לימוד פקודי ה' ישרים משמחי לב וכל מה שלומד מחצות היום ואילך דעתו עליו ומהרהר עליו ונמצא שנכנס לט"ב כשהוא שמח. ובשו"ע לא נזכר האי דינא, ורבים מבני אשכנז מקילים בזה, בברכ"י סי' תקנ"ג סק"ג נראה שיש מקילים בזה בשבת, ולא זכר המנהג שבני ספרד לא מקפידים במנהג זה כלל, וכן בכה"ח, ומ"מ בחזו"ע ס"ל להקל בזה כיון שרוב הפוסקים אף לבני אשכנז מתירים בזה, אך בודאי שלא מצינו בזה מנהג ברור שלבני ספרד בערב תשעה באב לא לומדים, ולכן פשוט המנהג שלבני ספרד שלא קבלו עליהם מנהגי המהר"ל שמותרים בלימוד תורה כרגיל].

**אך ישנם אופנים שמותר: א.**) מותר ללמוד בדברים הרעים בדרך בעיון (הגרש"א בהליכ"ש עמ' תל) או בתברואה. **ב.**) אמירת תהילים לכו"ע מותר בערב תשעה באב. (שו"ת דברי מלכאל ח"ו סי' כ'), **ג.**) סופר סת"ם. **ד.**) בהרהור. **ה.**) זוה"ק.

**לקיחת קלי צום** - בערב הצום מותר. ואין בזה חסרון בעינוי.

## דיני אכילת סעודת מפסקת

**חיובה** - אין חיוב לאכול סעודה מפסקת, אך מ"מ מנהג ישראל תורה. (מקור חיים ריש סימן תקנ"ב, ואמנם בבאר היטב סו"ס תקנב כתב בשם שו"ת הלק"ט שהוא מצוה לאכול סעודה המפסקת, ובליקוט מעם לועז דברים עמ' שב שהרי היא כסעודת מצוה בערב יו"כ). **ולכן אם אינו יכול לאכול, או שחכ לאכול ונזכר כחצי שעה לפני השקיעה,** אינו חייב לאכול אכילה גסה.

**סעודה מפסקת למי שאינו מתענה** - הפטורים מהצום פטורים מאכילת סעודה מפסקת, אך טוב שיאכלו כיון שיש מצוה בסעודה מפסקת שאוכלים אותה בשפלות ועניות. (ע"י בב"ח שם, ומשנב"ב סקט"ז ובשעה"צ סק"ב בשם הירושלמי, ובשו"ת הלק"ט ח"ב סי' קלה שיש מצוה באכילת סעודה המפסקת, ובשו"ת שבת הלוי ח"י סי' פ"ג ועוד).

**זמן סעודה מפסקת: לבני ספרד:** אפשר לאכול סעודה אף שעתיים שלוש לפני השקיעה, ומותר בה לאכול בה אף יותר משני תבשילין, ובתנאי שיאכל אח"כ סעודת קבע על פת עם מרק עדשים או ביצה, אבל אם יאכל אח"כ רק סעודת עראי [בלא לחם] אסור לעשות כן. **ולבני אשכנז:** אנה הסעודה שלפני סעודת מפסקת יש לאכול לפני זמן מנחה קטנה, ומרבים בה במיני מאכל, [אך אין בכך חובה להתפלל מנחה לפני סעודת המפסקת, ויכול להתפלל אח"כ, אך צריך להעמיד שומר או שעון מעורר] ויש מקפידים לאכול בה פת, ואף שיש שהקפידו לאכול לפני חצות, אך מעיקר הדין יכול לאכול לכתחילה בשעה שנים בצהריים, ואח"כ סמוך לשקיעה יאכל סעודה מפסקת, אך צריך להזהר שבסעודה הראשונה שאוכל לא יאכל הרבה כדי שיוכל לאכול אח"כ בסעודה המפסקת, ולא תהא אכילה גסה. (שו"ע ורמ"א סי' תקנ"ב ס"ט ומשנ"ב שם סקכ"ב ושעה"צ שם סקי"ח ובאזמרה לשמן הל' תשעה באב, ובאול"צ ועוד).

**מקום האכילה** - ראוי לאכול את סעודה מפסקת, במקום הכי בזוי שיש לאדם בביתו. (כמבואר בב"י סי' תקנ"ב בשם הרמב"ם [ויושב בין תנור וכיריים". ואמנם בשו"ע שם ס"ז לא הוזכר לדינא, אך שמעת' ממור"ח שליט"א שראוי להקפיד בזה).

**צורת האכילה** - צריך לאכול את כל סעודה מפסקת [בין אנשים ובין נשים, [ויש מקומות שנשים לא נהגו לשבת על הרצפה, (הגרשז"א)] וכן קטנים מגיל חינוך] כשהוא יושב על הקרקע, (שו"ע סי' תקנ"ב ס"ו). [והנוהגים ע"פ הקבלה צריכים להפסיק בינם לבין הקרקע ע"י בגד שאינו לבוש בו, (עי' ברכ"י סק"ח) ויש מקילים בזה באר"י].

**חולים או זקנים או נשים מעוברות**, שקשה להם לשבת על הרצפה, אינם צריך לשבת על הרצפה, וראוי שישבו על כסא שגבוה עד ג' טפחים. (ערך לחם ומועד לכל חי סי"א אות לה). אך לאחר הסעודה אפשר לשבת עד ג' כסא גבוה עד הלילה. (מטה משה ומג"א סק"ה ובמשנ"ב שם סקי"ח).

**בברכת המזון** מותר לשבת כרגיל, (עד השקיעה) (עי' חיי אדם כלל קלד ס"א שערי נחמה עמ' ד').

**אכילה ביחד** - לא ישבו שלושה אנשים ביחד כדי להתחייב בזימון, אלא כל אחד ישב בפניה לבדו, (שו"ע שם ס"ח). **ואף בחדר אחד.** (סידור יעב"ץ שער שלכת שער סור אשנג ז), **ואף אם ישבו בטעות שלושה ביחד לא יזמנו.** (משנב"ב סק"א וכה"ח סקמ"ג ואור לציון פרק כח תשובה א' ד"ה ובכל) [וי"א שבדיעבד אפשר לזמן. (חזו"ע עמ' עדר)].

**להתארח אצל ההורים** - ראוי שלא להתארח אצל ההורים בסעודה מפסקת, [כדין סעודת מרעים, אף שלא מתחייבים בזימון וכנ"ל] אלא א"כ במקום צורך.

## דיני המאכלים שנאכלים בסעודה מפסקת

**בסעודה מפסקת אסור לאכול א.**) **בשר, ודגים,** כיון שחשובים בזמנינו כאכילת בשר, (סי' תקנ"ב ס"ב), [וסרדינים או הרינג אינם בכלל האיסור (עי' הגהות ר"ב פרנקל, וערוך השולחן סי"ז, ואשרי האיש או"ח ח"ג פ"ע סי"ב, ובחזו"ע ועוד)], **ב.**) **שני תבשילין,** [צלויים או מטוגנים או מעושנים] אלא רק תבשיל אחד. (שם ס"א). אבל דברים אפויים או מוצרי חלב שעברו פיסטור, אינם חשובים כמבושלים לגבי איסור אכילת שני תבשילין. (בא"ח ש"א דברים יט, ועוד והגרש"א אשרי האיש ג' ע' י' אמנם יין גבינות קשות שדינם כתבשיל, כיון שעברו גם תהליך של בישול. **ג.**) **אסור בשתיית יין,** [ולכן אף מנהג ירושלים/בני תימן שנהגו להקל לשתות יין בתשעת הימים, או מי ששותה יין לחיזוק ולרפואה, מ"מ בסעודה המפסקת אסורים כיון שהוא מדינא גזמרא]. (סי' תקנ"ב שם). **ד.) אסור להרבות בשתיה** ופרטי הדינים כדלהלן:

**אכילת מאכלי אבלים** - **מנהג בני ספרד** לאכול מאכלי אבלים, כגון מרק עדשים, (שו"ע סי' תקנ"ב ס"ה) **ומנהג בני אשכנז** לאכול לחם וביצה קשה קרה, (רמ"א שם), **ויש נוהגים** יין להטבילה באפר, ויש מקומות שנהגו לאכול את שניהם ביחד, ואין בזה איסור של שני תבשילין. (שו"ע שם ס"ה). **[וממידת חסידות למי שאפשר לו לאכול פת חרבה ולטבלה**

באפר ולשתות מים, (שו"ע ורמ"א שם סי"ו). אך לא ימעט מאכילתו כדי שיהיה בכוחו לצום, (משנ"ב שם סקט"ז) אך נכון להמנע מאכילת מעדנים (רמ"א סי' תקנ"ב ס"א ובכה"ח סקי"א ועוד)].

**אכילת פת** - **אין חיוב לאכול בה פת.** (ע"פ הנתבאר בסי' תקנב, ובמקור חיים שם).

**מה נכלל בשני תבשילין** - אם בישל בסיר אחד דבר שלא רגיל לבשלו בסיר אחד, הרי זה נחשב שני תבשילין. אך דבר שדרכו לבשל בסיר אחד, או מרק עדשים וכדו', אין בזה איסור. (שו"ע סי' תקנ"ב ג'). ולכן ירקות ממולאים, שקשוקה, מרק ירקות, נחשבים כתבשיל אחד, אך שני סוגי ביצים כגון ביצה קשה וחבייתה נחשבים כשני תבשילין. (נהר שלום סק"ב ובבא"ח ש"א דברים ה"ט, ובאול"צ ח"ג פכ"ח א'). קוסקוס ומרק ירקות דינו כשני תבשילין.

**סלטים בסעודה מפסקת** - סלטים שמורחים על הלחם [כגון טחניה] אינם נחשבים כתבשיל, [אף שהם מבושלים, (פוסקי זמנינו).

**פירות/סלט ירקות/מלפפון חמוץ** - מותרים. (עי' סי' תקנ"ב ס"ה, ונתבאר בספר בארוכה).

**משקאות חריפים** - אין לשתות משקאות משכרים בסעודה זו, אך לאדם חלוש מותר, (משנ"ב סי' תקנ"ד סק"ד).

**מיץ ענבים** - לנשים מניקות או לאנשים חלשים בשביל התענית מותר אף בערב תשעה באב, **אך בסעודה המפסקת ראוי להחמיר.** (אף שדינו כיון מינתו שמבואר בגמ' בסנהדרין דף ע' ע"א שמותר, ואף שיכול לתסוס אכתי אינו תוסס ואינו מביא תענית ל' ע"א ד"ה ואע"ג, רמ"א סי' תקנ"ב ס"א, ומשנ"ב שם, והגר"א נבנצל, לידו שמחה, מ"מ בסעודה המפסקת יש להחמיר, וכן שמעת' לדינא מהגרע"פ).

**שתיית משקאות קלים** - אין להרבות בשתיית משקאות חשובים, כגון מיץ פירות או קולה וכדו', אך משקאות קלים מותר. אך אף לשיטתם משקאות קלים מותר, (תוס' תענית ל' ע"א ד"ה ואע"ג, רמ"א סי' תקנ"ב ס"א, ומשנ"ב שם, והגר"א נבנצל, והגרע"פ), אך שתיית מים מותר לשתות כרגיל. (משנ"ב סקט"ו).

**שתיית תה וקפה** - תה וקפה מותרת לשתות בסעודה מפסקת ואינם חשובים כתבשיל, (מחזיק ברכה סק"א. וערוך השולחן ועוד) ויש מחמירים, (שו"ת זרע אמת סי' ע"ח ואול"צ ועוד).

## דיני אכילה לאחר סעודה מפסקת וקבלת התענית

**זמן תחילת הצום** - מהשקיעה, (ש"ע סי' תקנ"ב ס"י) ולכן יש להזהר את הסעודה כמה דקות קודם השקיעה, כדי שלא יאכל וישתה בטעות לאחר השקיעה. (רמ"א סי' תקנ"ב ס"ט ומשנ"ב סקכ"ד).

**אכילה לאחר ברכת המזון** - **לבני ספרד:** אפשר לאכול כל עוד שלא קבלו בפירוש את הצום. (שו"ע סי' תקנ"ג ס"א), **ולבני אשכנז** נכון להתנות על כך קודם ברכת המזון שרוצה לאכול ולשתות. (משנ"ב סק"ב) ולכתחילה נכון להתנות בפה. (מג"א סק"ב, ופמ"ג שם א"א סק"ב, ובמחצית השקל) ומ"מ אם התנה בלב מהני. **ומ"מ בדיעבד אף לבני אשכנז** אם לא התנה כלל יכול לאכול ולשתות.

**תוספת תשעה באב** - אין דין תוספת תשעה באב, (נח' בזה הראשונים, ולדינא מבואר במשנ"ב סי' תקנ"ג סק"ג שאין דין תוספת כביו"כ, ונתבאר בארוכה בספר שערי יוסף בין המצרים).

**קיבל על עצמו את התענית** - אם קיבל עליו את התענית או אמר שלא יאכל עוד, מבעוד יום, ורוצה עתה לאכול, אם קיבל בפה אסור לו לאכול, ואם קיבל בלב, בדיעבד אינה קבלה ויכול לאכול. (שו"ע ורמ"א סי' תקנב ס"א, ומשנ"ב שם סק"א וסק"ה הביא שיש חולקים דהוי קבלה, ולכן רק בדיעבד יכול לאכול

## דיני עינויים הנוהגים בתשעה באב

**תשעה באב** אסור בעשירה דברים [מלבד איסור אכילה ושתיה שנוהג בכל הצומות] ו**אלו** (ע"פ הסדר שמונא בשו"ע) ה**ם**: א.) **רחיצה**, ב.) **סיכה**, ג.) **נעילת הסנדל**, ד.) **תשמיש המיטה**, ה.) **תלמוד תורה**, ו.) **שאילת שלום**, ז.) **עשיית מלאכה**, ח.) **עשיית דברים שמשסחים את הדעת מהאבילות**, כגון **טיול**, ט.) **ישיבה על הארץ**, י.) **כפיית המיטה**.

**זמן תחילת האיסורים** - איסורים אלו הם מתחילים מהשקיעה [מלבד ישיבה על הארץ שרבים מקילים מצאת הכוכבים] עד צאת הכוכבים שלמחרת. (סי' תקנ"א).

**איסור אכילה ושתיה**

**צחצוח שיניים** - לכתחילה אין לצחצח שיניו בתשעה באב במשחת שיניים או במי פה [אף שאין בהם טעם], ובשעת הדחק יש להתיר לצחצח שינים, (ע"י משנ"ב סי' תקס"ז סק"א) אך צריך להיזהר שיוריד את פיו למטה שלא יבלע את המים, (שו"ת מנחת יצחק ח"ד סימן קט, ועוד). ואף למחמירים, במקום צורך, אפשר לרחוץ את פיו במי פה חריפים, כיון שדינם משקה שאינה ראוי לשתיה, ואין חש שיבלע את המים. (ע"י שו"ת באר משה ח"ח סי' צ"ד).

**הרחת בשמים/טבq/הרחת קפה** **[למי שיש לו כאבי ראש מחמת שחسر לו ניקוטין וכדו' - לבני ספרד: אסורה, ולבני אשכנז: מותר לכתחילה.** (בגמ' בברכות דף מג ע"ב מבואר שהגוף לא נהנה מהריח, ואמנם בב"י סי' תקנ"ו כתב בשם המרדכי שהיו תענוג ונחת רוב, ע"י שו"ע יו"ד סי' קסב ס"ד, ובאר"ח סי' תקנ"ט ס"ז, ובש"ך יו"ד שם סק"ב שאסור להריח לתענוג, ואולם במג"א סי' תקנ"ו סק"א מבואר שמותר להריח ושאני בשמים להשיב הנפש, ובברכי" א"ח סי' תרי"ב סק"ב שמותר להריח ביר"כ, ואמנם בנהר שלום סי' תקנ"ו סק"א כתב שלפי השו"ע אסור להריח, ובהכ"ח סי' תקנ"ט סק"ד, ובחזו"ע ד' תעניות עמ' שמ, ואמנם בשו"ת אול"צ ח"ג פרק כא תשובה כ' שמותר להריח בשמים בת"כ, והעירו האחרונים ע"ד מדעת השו"ע, ולכן להלכה לבני ספרד יש לאסור בזה).

**עישון - אין לעשן בצום בתשעה באב**, [מלבד איסור העישון כל השנה משום ונשמרתם], **אך במקום הצורך, לבני ספרד: אפשר להקל לעשן בצינעא אף בליל הצום**, (ע"י מועד לכל חי סימן י' ס"פ וביפה ללב ח"ב סי' תקנ"א סק"ב, ובהכ"ח סי' תקנ"ד סק"ג, וחזו"ע ד' תעניות עמ' לב, ובשו"ת יחזה דעת ח"ה סימן טל ובשו"ת אול"צ ח"ג פכ"ט כ'), אך אין להקל בסיגריה אלקטרונית או סיגריה עם טעמים או נרגילה, כיון שיש דין עינוי בת"ב, **לבני אשכנז: מותר לעשן סיגריה רגילה**, למי שקשה לו רק אחרי חצות ובצינעא (משנ"ב סי' תקנ"ה סק"ח).

**איסור רחיצה (א)**

**אסור לרחוץ בתשעה באב בין בחמין בין בצונן, ואפילו להושיט אצבעו במים אסור**. (שו"ע סימן תקנ"ד סי' ט"ז).

**אך ישנם כמה אופנים שאין איסור רחיצה: א.) במקום לכלוך מותר**, (שו"ע סי' תקנ"ד ס"ט), כגון שידיו התכלכלו בטיט או בצואה. [כגון לאחר החלפת טיטול תינוק], (או"צ ח"ג פכ"ט יג), אך יזהר לנקות רק את מקום הלכלוך ולא להנות מהרחיצה, (סידור יעב"ץ שער שלכת שער הזלק דלת א' ארובה ב' אות ו).

**רחיצת העינים או הפנים** - אסור לרחוץ עיניו לאחר הקימה בבוקר אסור, ומותר רק להעביר את הלפלוף של העין, או סיבים מירירי הפה, כל עוד שאינו בשיעור של טופח ע"מ להטפח (שם סי"א ומשנ"ב שם סקכ"ב, ואול"צ שם), אך במקום צער גדול, ודעתו אינו מיושבת עליו מותר, (משנ"ב שם סקכ"ב)

**רחיצת השערות** - כגון הזקן או הפאות וכדו', אסורה, אך הרטבה במים, רק במקום השערות מותרת. (שו"ת שבת הקהתי ח"א סי' קע"ז).

**סירוק השער** - מותר. (ע"י דגול מרבבה וא"ר סי' תקנ"א סק"ז, שהרי אף אבל בתוך שבעה מותר).

**בידן** - כיוון שהוא לנקות, מותר. (שו"ת שבת הקהתי ח"ד סי' קס"ה).

**מגבונים** - מותרים, אף שלא במקום לכלוך, עד שיעור טופח ע"מ להטפח. (או"צ).

**רחיצת תינוקים** - [כגון שהתכללו ממקום הטיטול וכדו'] מותרת אף במים חמים וסבון. [ואף אם ידיו נרטבות אין בזה איסור]. (שו"ת מחזה אליהו ח"א סי' פז, הגרמ"מ לובין שליט"א).

**רחיצה ליולדת** - **אם היא לרפואה**, אסורה, [בין בקרים ובין בחמים] (שער החיצון סי' תקנ"א סקצ"ד) אך במקום לכלוך [כגון בימים הראשונים שלאחר הלידה] אפשר להתיר אף במים חמים.

ב.) **רחיצה משום רוח רעה**, דינה כמקום לכלוך ומותרת. (שו"ע סי' תקנ"ד ס"י ומשנ"ב שם סקכ"א). וכדלהלן: **נטילת ידים של שחרית** - **לבני ספרד**: מותרת כהרגלו, [ג' או ד' פעמים כהרגלו (חזו"א)]. ויזהר ליטול ידיו עד קשרי אצבעותיו, (שו"ע שם וכה"ח סי' ד' סק"ד), [ואין להקפיד בדיוק, כיון שאינו מתכוין וכדלהלן, (ע"י שו"ת מנח"י ח"י סי' מה)] **ולבני אשכנז: מותר בנט"י**, אך אין לברך נטילת ידים בשחרית אחרי הנטילה רק אחרי שעשה צרכיו יטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו ואז יברך על נטילת ידים משום תפילה. (משנ"ב סקכ"א). אך **נטילת ידים לאחר שינת צהריים** - לאחר חצי שעה, הנוהג בכל יום, יכול ליטול ידיו.

**נטילת ידים לאחר עשיית צרכיו** - **לבני ספרד** מותר עד סוף קשרי אצבעותיו, (שולחן גבוה שם סק"ז) **ולבני אשכנז** אם עומד כעת להתפלל, נוטל ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו, ואם אינו מתפלל עכשיו, נחלקו הפוסקים האם מותר ליטול ידיו, על כן לכתחילה יגע במקומות המכוסים בגוף ואז לכו"ע מותר לרחוץ ידיו, (משנ"ב סי' תק"ג ס"ג ומשנ"ב שם סק"ד).

**נטילת ידים לאחר נגיעה בנעליים** - מותרת, כיון שהיא משום רוח רעה. (בא"ח ש"ר פרשת דברים סכ"א, והגרמ"ק בקרא עליו מועד פ"ח ערה כ').

**נטילת ידים לאחר נגיעה במקומות המכוסים** - יטול אותה יד שנגע בה. (ע"י משנ"ב סי' תרי"ג סק"ו וכה"ח שם סק"ו).

ג.) **במקום מצוה, מותר**, (שו"ע שם ס"ח וסי"א). ולכן מותר ליטול ידים לתפילה מנחה עד קשרי האצבעות (משנ"ב סקכ"א בשם המטה יהודה דהר"ל במקבל פני סיכנה). וכן **נטילת ידים לכהן העולה לדוכן מותר כרגיל**. (הסכמת הפוסקים).

ד.) **במקום שאינו מתכוין אין איסור** - ולכן מותר להדיח מאכלים או כלים, אף בחמין, במקום צורך, ואף שידיו נרטבות. (משנ"ב סק"ז וכה"ח סקמ"ו). [אך יש מחמירים בזה להשתמש בכפפות (ע"י פמ"ג שם סק"א ובהכ"ח שם) כיון שבת"ב אסור מדין עינוי, וכיון שגופו נהנה, ואסור אף להושיט אצבע אחת למים].

ה.) **רחיצה לכלה** - רחיצת הפנים בתוך שלושים יום מהחתונה מותרת שלא תתגנה. (משנ"ב סי' תקנ"ד סקכ"ט, ויל"ע אם בזמנינו שהשנים מקושטות כמבואר בשע"צ שם, אין היתר זה, ויש לחקור האם זה הותרה או דחויה, ולמעשה נראה שהוא הותרה וכמ"ש במשנ"ב שם).

**סיכה (ב)**

**אסור לסוך בשמן או בסבון [או בשפתון] את הגוף בתשעה באב, ואף על מקצת גופו לשם תענוג**, (ע"י שו"ע סימן תקנ"ד סט"ו, ומשנ"ב שם סקכ"ח), ולכן אסור לשים בושם ולהתאפר בתשעה באב, [כיון שיש מיני איפור שהם בכלל עידון הגוף, וי"א שהרי הוא בכלל רחיצה, ע"י שו"ע יו"ד סי' שפ"א ס"ז], ואף בתשעת הימים יש מחמירים, וע"י תענית ל' ע"א שכל הדינים שנוהגים באבל נוהגים בת"ב, וכן הסכימו הפוסקים, ונתבאר בארוכה בחלק בירורי הלכה].

**אך מצינו בזה כמה אופנים שאין איסור: א.) במקום רפואה** - מותר, כגון משחה כנגד כאבים, או קרם ידים במקום פצעים או משחה כנגד יתושים.

ב.) **לאעבורי ריחא** - אם כוונתו לשם ריח טוב אסור, אבל במקום ריח רע מותר, אף אם יש בדאודורנט/ספדי ג'ל וכדו' שיש בו ריח טוב. (בשו"ע סי' תקנ"ד סט"ו מבואר איסור סיכה בתשעה באב לשם תענוג, אבל מי שיש לו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש, וכתב בביה"ל שם, ולפי"ז פשוט לדלעביר את הזוהמא מותר, ע"ש בארוכה מה שהוכיח בזה, ולפי"ז אם עושה כן בשביל להעביר את הזוהמא מותר, וכן הורה הגר"מ פינשטיין זצ"ל בספר שמעתתא דמשה עמ' תלג, והגרש"א בספר הליכות שלמה בין המצרים פי"א ארוחת הלכה הערה 56, וכן כתב בספר קרא עלי מועד פ"ג הערה ט' בשם הגר"ק, וכ"כ בחזו"ע ד' תעניות עמ' רצח, ובפסק"ת עמ' קיד, ואמנם הו"ד הגריש"א בספר אשרי האיש ח"ג פרק עא ס"ט שנחשב סיכה שאסורה). [ונחלקו הפוסקים האם מותר לשים **אף למנוע את הריח רגע** ויש מתירים שהרי הוא בכלל אעבורי זוהמא, ויש מחמירים אף בזה (הגרנ"ק ועוד)].

ג.) **כלה בתוך שלושים יום** - מהחתונה, מותרת באיפור ובישום. (משנ"ב סי' תקנ"ד סק"ט).

**נעילת הסנדל (ג)**

**אסור לנעול מנעלים העשויים מעור, ואף מצופים בעור**, (שו"ע סימן תקנ"ד סט"ו), ואף **נעליים שיש בהם מעט עור אסורות בלבישה**, (ע"י שו"ת אול"צ ח"ג יב ד'). [ואם שכח ולבש נעלי עור, ונתקע בדרך, יכול לחזור לביתו. (ע"י שו"ע שם סי"ז ומשנ"ב שם סקל"ב)].

**אך מצינו בזה חמשה אופנים שאין איסור**.

א.) **נעלי גומי ונעלי ספורט שאין בהם עור, ונעלי בית** - מותרים, [אף הדומים לנעלי עור] בין לבני ספרד ובין לבני אשכנז, כיון שכל האיסור הוא ללבוש נעלי עור, [ורק ביו"כ שהוא מדאורייתא מחמירים בזה, ע"י משנ"ב סי' תקנ"ד סק"ל, ונתבאר בארוכה בספרי שערי יוסף בין המצרים]]. **ומותר לחדשם בת"ב, אם לא חידשם לפני** (הגרנ"ק). ב.) **קטנים מותרים בנעלי עור** - אף שלא הגיעו לגיל חינוך, בזמנינו נהגו לחנכם לזה. [כיון שמצויים נעלי **בד** או **גומי**, או **נעלי בית**] (הסכמת הפוסקים, הגרמ"ק ועוד). אך אין בזה איסור, במקום הצורך. ובקטנים עד גיל שלש, א"צ לחנכם אף לזה. ג.) **במקום חולי** - יולדת עד ל' יום וחולה שאין בו סכנה או חולה שיש לו מכה ברגלו יכולים ללבוש מנעלים (ע"י שו"ע סי' תרי"ג ס"ג ומשנ"ב שם סק"ג), ומ"מ בזמנינו שמצויים נעלים שאינם מעור, מותר בשעת הצורך. (ע"י שו"ת מנח"ש ח"א סי' צא אות ח'). ד.) במקום שיש טיט ורפש, או יורד גשם, ואינו יכול ללכת. (משנ"ב שם סקל"ב). ה.) **במקום סכנה** שמצויים עקרבים או בעלי חיים מסוכנים. (ע"י שו"ע סי' תרי"ד ס"ד ומשנ"ב שם סק"א).

**תשה"מ (ה)**

**תשעה באב אסור בתשה"מ כדין חמשה עינוים** (שו"ע סימן תקנ"ד סי' א'). **ויש להפריד המיט'**, (שו"ע שם סי"ח), ושאר דינים, **לבני ספרד**: הרחקות ונגיעה מותר, ובחו"ר ראוי להחמיר בלילה, **ולבני אשכנז**: הרחקות מותר, נגיעה, מחמירים, ורק לצורך [כגון לעזור לאשתו יולדת עם ילדים] מותר, וחו"ר אסור. (נתבאר בארוכה בשערי יוסף בין המצרים בחלק בירורי הלכה).

**תלמוד תורה (ו)**

**אסור ללמוד תורה** [בין תנ"ך, משנה, גמרא, מדרשים, זוהר, וספרי ראשונה ואחרונים] בתשעה באב, [בין לאנשים ובין לנשים, וקטנים] כיון שלמוד התורה מביא לידי שמחה, ותשעה באב אסור בשמחה. (שו"ע סי' תקנ"ד ס"א), **אך בדברים הרעים מותר ללמוד**. וכדלהלן:

**מצות ת"ת בת"ב** - נחלקו הפוסקים האם יש מצות תלמוד תורה בתשעה באב, ולהלכה נפסק לחומרא שיש מצות תלמוד תורה, ולכן אין היתר להתבטל מתלמוד תורה אף בתשעה באב.

**הדברים המותרים בלימוד בתשעה באב: הלכות תשעה באב**, בשו"ע ובמשנ"ב ובפוסקים, הלכה למעשה, מסכת מועד קטן פרק שלישי (דף ק"ע עד דף קט ע"א) (משנ"ב סימן תקנד סק"ד) ושו"ע הלכות אבלות (יורה דעה סי' שמ' עד סי' תג), (ע"י שו"ע שם) סוף מסכת תענית (תלמוד בבלי מדף כח' ע"ב עד דף ל' ע"ב, ובירושלמי שם) אגדות החורבן במסכת גיטין (דף נה' ע"ב עד דף נח' ע"א) ובמסכת סנהדרין (דף צו' ע"א עד צו' ע"ב ובדף קד' ע"א עד קד' ע"ב) ספר יוסיפון, איכה ומדרש איכה, בדברים הרעים שבירמיה, (ל"ד-מ"ז), אך בפסוקי נחמה צריך לדלג, וכן באיוב ומפרשיו. (שו"ע ומשנ"ב שם), ספר מלכים (כד כד כ"ה).

**לימוד בדברים המותרים בעיון** - אסורה. (משנ"ב שם סק"ג) ורבים מתירים בזה אם לא מסיח דעתו. (א"ר שם דק"ד ובדעת' יו"ד סי' שפ"ד ס"ד וערוך השולחן אור"ח שם סק"ד יו"ד שם סק"ה חזו"א).

**לימוד בדברים המותרים בחברותא** - מותר. (ע"י שו"ע יו"ד סי' שפ"ד ס"ד).

**פרק שירה/חק לישראל/שיר השירים** - יקרא במוציא תשעה באב. (ע"י במועד לכל חי סי' ס"צ).

**לימוד בספרי מוסר** - מותר, כיון שמטרת הצום לחזור בתשובה, וספרי מוסר מעוררים לתשובה. (מאירי מ"ק כא. ד"ה אלו).

**ספרי תולדות עם/גדולי ישראל**- מותר כיון שדינם כספר מוסר. (חזו"א והגרמ"ק ועוד). ויש מחמירים, אך ספרי תולדות עם ישראל בדברים הרעים כגון בתקופות הגזירות שונות, וספרים על השואה, מותר לקרואם בתשעה באב.

**כתיבת חידושי תורה** - מותר לכתוב חידו"ת שנתחדשו לו בדברים שמותרים בתשעה באב, כיון שהם כדבר האבד. [ויש שהחמירו בזה, ואף בדברים האסורים שהתחדשו לו בשבת, מותר לכותבם בראשי פרקים בקצרה, אם חושש שישכח].

**לימוד דברים האסורים בלימוד בתשעה בהרהור** - ראוי להחמיר. (שו"ע שם ס"ג, וראה בספר בארוכה).

**אמירת תהילים** - לבני ספרד: אם הוא בדרך תחנונים [בין לאנשים, ובין לנשים] מותרת. ולבני אשכנז: אסור, ויש מקילים בדרך תחנונים. [ולנשים] (משנ"ב שם סק"ז ושוע"צ שם).

**תיקון חצות** - בתשעה באב, **בלילה** לא אומרים תיקון לאה אבל אומרים תיקון רחל (כה"ח סימן א' סק"ד בשם הברכ"י והבא"ח). **וביום** לא אומרים לא תיקון ולא תיקון לאה, ויש נוהגים לומר תיקון לאה. (שו"ת יוסף אומץ סי' כ"א) אך **בערב ת"ב** המנהג לומר תיקון רחל. (כה"ח סי' תקנ"א ס"ק רכג ועוד).

**קריאת שמע שעל המיטה** - אומרים כרגיל, כרגיל, כיון שדינו כסדר היום, (ספר יסוד ויורשו העבודה שער ט' פ"ב הגרנ"ק והו"ד בקרא עלי מועד), אך אין לומר יודיו, כיון שאין אומרים בת"ב תחנון, כיון דאיקרי מועד (עי' שו"ע סי' תקנ"ט ס"ד, כה"ח רפ סק"ה).

**שאלת שלום (ו)**

**אסור לומר "שלום" לחבירו בתשעה באב**, (שו"ע סימן תקנ"ד ס"כ) ובכללו אסור אף לומר בוקר טוב, או צפרא טבא, (משנ"ב שם סקמ"ז) והמיקל בזה יש לו על מה לסמוך. (נתבאר בארוכה בספר).

**אך יש בזה כמה אופנים שאין איסור, א]. ברכה לחבירו** - אינה בכלל האיסור, ולכן מותר לברך את חבירו בהצלחה או לומר לו מזל טוב. (הגר"ש וואזנר זצ"ל בקובץ מבית לוי). ולכן כל טוב שאומרים בפלאפון וכדו' אין איסור, כיון שהרי הוא בכלל ברכה, [ויש מחמירים שהרי הוא בכלל שאלת שלום, (הגרע"פ)].

**ב]. השבת שלום לעמי הארץ** - עמי הארץ שלא יודעים מאיסור שאלת שלום בתשעה באב, ושואלים בשלום, משיבים להם בשפה רפה, ובכובד ראש (שו"ע שם) ואם הוא עם הארץ יאמר לו שהיום הוא תשעה באב, כדי שלא יהיה באיבה משום שלא השיב לו שלום כראוי (משנ"ב שם סקמ"ח). ומ"מ בזמנינו יכול לנענע את ראשו כדלהלן.

**ג]. נענוע הראש** - מותר לנענע את ראשו לאות שלום, ואינו בכלל איסור שאלת שלום. (הסכמת הפוסקים).

**נתינת מתנה** - אסורה, בכלל שאלת שלום. (משנ"ב סי' תקנ"ד סקמ"א ובא"ח דברים הכ"ד וכה"ח שם סקצ"א).

**עשיית מלאכה (ו)**

**מלאכה בליל תשעה באב - לבני ספרד:** מעיקר הדין אין איסור, **אך בני אשכנז ורבים בני ספרד:** נהגו שאסורים בעשיית מלאכה אף בליל תשעה באב, (עי' משנ"ב סו"ס תקנ"ד סקמ"ג ובהכ"ח סק"ט ובחזו"ע עמ' שיט).

**מלאכה ביום תשעה באב** - נהגו שלא לעשות עד חצות. ובזמנינו הרי הוא כאיסור, **ומחצות נהגו להקל בכל המלאכות, ובתנאי שאינו קובע את עצמו למלאכה** (שו"ע סימן תקנ"ד סכ"ב ורמ"א ומשנ"ב שם). ויר"א שמים יחמיר על עצמו שלא לעשות מלאכה כל היום. (ה"א כלל כלה טו, וקיצור שו"ע סי' קכ"ד טו, ויש שהקילו בזה כיון שהמשנ"ב לא הזכיר כן, הגרנ"ק בתורת המועדים). **[העושה מלאכה בתשעה באב אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה** (שו"ע שם סכ"ד)].

**כתיבת חידו"ת בדברים המותרים** - מותר מה שיש חשש שישכח (שע"ת סי' תקנ"ד סק"כ וביה"ל סי' תקנ"ד סכ"ב ד"ה ע"י ענבים ובה"ח שם ס"ק קי ועוד), אך אסור לערוך ולסדר את הכתבים.

**ומ"מ מצינו כמה אופנים שאין איסור עשיית מלאכה: א]. דברים שאין בהם שיהיו** - כגון הדלקת נר או חשמל מותרים אף לפני חצות. (רמ"א שם סכ"ב), אך **דברים שיש בהם שיהיו** מותרים אף לאחר חצות, וכנ"ל, ולכן מותר לבשל ולאפות עבור מוצאי הצום מחצות היום (ועי' עוד בשו"ע סי' תקנ"ט ס"ח), כיון שאין בהם קביעות מלאכה, אלא זמן קצר כחצי שעה.

**ב]. ע"י גוי** - כגון בנין בית מעיקר הדין מותר, אך אסור משום אשווא מילתא, (משנ"ב שם סקמ"ו), אך בדבר האבד מותר ע"י גוי. (שם סקמ"ז). [ולפ"ז אם הוא צביעה בתוך הבנין אין איסור, אך טוב להמנע], עובדי נקיון גויים או עובדים זרים, לכתחילה צריך לומר להם לעבוד מחצות. (הגרע"פ).

**ג]. מלאכה בדבר האבד** - מותרת ע"י ישראל, (עי' ביאור הגר"א שם, ובחזו"ע ד"ח). ולכן במקום הפסד מומן יש להתיר

לעשות טסט נהיגה. וכן נשים או אנשים שעובדים בתשעה באב במקום היזק או חשש פיטורים יכולים לעבוד. וכן רואי חשבון ומנהגלי חשבונות שחייבים להגיש דוחו"ת לתאריך מסויים, ולא יספיקו לעשות כן בזמן אחר, מותרים לעבוד, ולכתחילה כשאפשר יעבדו לאחר חצות היום. **ומ"מ הותר לעבוד רק במקום הפסד, אבל לא לצורך מניעת רווח.** וכן **כיבוס במקום דבר האבד**, כגון בגד של תינוק שהתכלכך בצואה, מותר לכבסו, בת"ב.

**ד]. פתיחת חנויות של מזון** - מותרת כל היום, וחנויות שאינם של מזון עד חצות. (כה"ח ס"ק קו). אך **קניות בתשעה באב של שאר חפצים אסורה**.

**ה]. לצורך מצוה** - מותר, ולכן מותר להכין אוכל אף לפני חצות לצורך סעודת מצוה. (משנ"ב סי' תקנ"ט סק"מ). [בשונה משטיפת הבית שאסור]. ונפק"מ להכנת אוכל בקיטרינג, שא"א באופן אחר, ויש לעשות שאלת מורה הוראה.

**ו]. לקטנים** - לילדים קטנים [אף שהגיעו לגיל חינוך] אין איסור מלאכה ולכן מותר להעסיק אותם במלאכות ויצירות וכדו'. וכן אם צריך לייבש בגד במייבש לצורך קטן, אין בזה איסור.

**קייטנה בתשעה באב** - נערות שעושה קייטנה מותר, כיון שהוא צורך מצוה שיוכלו ההורים לצום. (הגרמ"ש קליין והו"ד בעיטורי מרדכי ע"פ המשנ"ב סי' ש"ו סקכ"ד, ואמנם הגריש"א השיב שמותר רק בדרך מתנה ולא בתורת תשלום שכר).

**ו]. צרכי רבים** - מותרים בתשעה באב, ולכן בכלל צרכי רבים העובדים במוקדי מידע, תקשורת גני ילדים, וקייטנות, מותרים לעבוד בתשעה באב.

**שטיפת כלים במקום זבובים** - מותרת. (שו"ת אור לציון ח"ד פרק כד תשובה כ"ג).

**ניקוי כתם במגבון** - בתשעה באב, מותר, כיון שאינו בכלל כיבוס, ואינו בכלל איסור עשיית מלאכה. אך יש מחמירים בזה, [ואף בתשעת הימים].

**ארגן מזוודה בתשעה באב** - בחורי ישיבות שחוזרים הביתה, במוצאי תשעה באב לחופשת בין הזמנים, וכן מי שנוסע לנופש במוצאי תשעה באב, אפשר לארגן את המזוודה בתשעה באב לאחר חצות היום, ובלבד שיתעסק בזה זמן קצר [כחצי שעה], אך כנ"ל ירא שמים יחמיר לארגן את המזוודה ואת חפציו לפני תשעה באב או במוצאי תשעה באב.

**שטיפת הבית לאחר חצות היום** - נהגו הנשים לשטוף ולסדר את הבית לכבודו של המשיח אחר חצות, ואין למחות בידם, (ברכ"י סי' תקנ"ט סק"ז), ואף לבנות אשכנז אין בזה איסור מעיקר הדין, אך כנ"ל שראוי להחמיר בזה. (ערוך השולחן סי' תקנ"ט סק"ט).

**דברים המסיחים את הדעת (ח)**

**טיול** - אסור לטייל בתשעה באב, משום היסח הדעת. (שו"ע סי' תקנ"ד סכ"א).

**שמיעת חדשות וקריאת עיתון** - אסורה, כדין היסח הדעת, והמקילים בזה יש להם על מי לסמוך. [וכ"כ בשו"ת תשובות והנהגות ח"ז סימן סו אות ז', ונתבאר בארוכה בשערי יוסף בין המצרים דיני ת"ב].

**קריאת ספרי מתח** - אסורה, כדין הסח הדעת, אך לאחר חצות, לבנות אפשר להתיר. (כדין מלאכה שאין בה שיהיו, וכן הו"ד הגרמ"ש קליין בעיטורי מרדכי).

**לימודים וחזרות למבחנים** - אף אם אין זמן אח"כ אסורה, משום שמסיחים את הדעת. (שמעתי מהגרע"פ). אך במקום הצורך דובר האבד אפשר להתיר לאחר חצות. (וכנ"ל).

**משחקים** - אסור אף לאחר חצות כיון שהם מסיחים את הדעת מהאבילות, אך במקום שע"י זה יעביר את הצום מותר. (הגרע"פ).

**החזקת תינוק** - אף שבשו"ע (יו"ד סי' שצ"א ס"א) מבואר שהאבל אסור בשמחה, ולכן אסור להחזיק תינוק שמא יבוא לידי שחוק, מ"מ רק באבילות אסור, שיש

שיחזיק אותו משא"כ בתשעה באב שכולם אבלים, אך אין לשחוק עמו בכוונה, אלא א"כ צריך להרגיעו, [עי' בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' רנא), ובחזו"ע (ד' תעניות עמ' שלג)].

**הסחת הדעת לקטנים** - מותרת. [ולא שייך בזה מצות חינוך].

**ישיבה על הארץ (ט)**

**יושבים בתשעה באב על הארץ, כמנהג אבלים, לכתחילה צריך לשבת על הקרקע ממש**, (בי"ו שו"ע סי' תקנ"ט ס"ג). ובזמנינו רבים נהגו **להקל לשבת על כסא נמוך פחות מג' טפחים - 30 ס"מ**, [כשיטת החזו"א, ואף הנוהגים כהגר"ח נראה, ובאבילות הלך אחר המיקל]. [מצינו בזה כמה טעמים, א' כיון שלרוב האנשים קשה להם, והסכמת הפוסקים שאף באבילות יש מקום להתיר בזה, וכמ"ש בש"ך ובחכמת אדם ועוד, ב' כיון שהוא רק מנהג דומיא דאבילות, וכמו שכתב במג"א סי' תקנ"ט סק"ב ובמחצית השקל שם, ובמשנ"ב שם סק"א]. ועדיף לשבת על ספסל מאשר על כרית, אך אין בזה איסור. (עי' משנ"ב שם, ובש"ך יו"ד סי' שפ"ו סק"א ובחכמ"א כלל קסה סי"ז). אך רבים נוהגים להחמיר לשבת על הארץ.

**ישיבה על מדרגות ארון קודש או על אדן החלון וכדו' -** דינה כמקום גבוה. (באר היטב סי' תקנ"א סק"ג בשם המהר"ל, ונתבאר בארוכה בספר).

**חיוב ישיבה בבית במקום נמוך** - אף בבית חייבים לשבת על הקרקע, או על כסא נמוך פחות מג' טפחים וכשיעור הנ"ל. (יל"ע מלשון השו"ע נראה דרק בבית הכנסת יש חיוב לשבת על כסא נמוך, ואולם למבואר בב"י שהוא כמנהג אבלים אין לחלק בזה בין בית הכנסת לבית, ורק השו"ע נקט בבית הכנסת דרך ארוחין, ובפוסקים לא מצינו קולא בזה, ולכן נראה שאין מקום להקל בזה).

**ישיבה על הארץ אחרי חצות/מנחה גדולה** - לשו"ע מזמין מנחה גדולה, לרמ"א מזמין חצות. (שו"ע ורמ"א סי' תקנ"ט) מותר לשבת על כסא רגיל, ואין לשבת על הארץ.

**חיוב לשבת על הארץ בשעת הקינות** - יש עניין לשבת בשעת הקינות, אבל מעיקר הדין, אין בזה חיוב לשבת על הארץ בשעת התפילות והקינות, לכן אם לא נוח לו לשבת כך יכול לעמוד. (עי' ט"ז שו"ע סק"ד, ובש"ך יו"ד סי' שפ"ז ונתבאר בארוכה בספר).

**אך ישנם כמה אופנים שמותר לשבת כרגיל. א]. במכונית ובאוטובוס** כיון שאין כוונתו לתענוג מותר לשבת כרגיל. (הגרנ"ק בשם החזו"א בטעמא דקרא). **ב]. זקנים וחולים וחלשים, מעוברת ויולדת** שקשה להם לשבת בכיסא נמוך, מותרים לשבת על כיסא רגיל, וטוב שישבו על כסא פחות נמוך מהרגיל, (כמבואר במשנ"ב שישב על כסא נמוך, והיינו שיש עניין להרגיש את הצעה). **ג]. אשה מינקת** שקשה לה לשבת על כסא נמוך בשעת ההנקה, יכולה לשבת על כסא רגיל. (הוראת הגר"מ לובין שליט"א). **ד]. המגביה את ספר התורה** [לבני אשכנז] **יושב** על כיסא רגיל. (דרישה יו"ד סי' שפ"ד סק"ב). **ה]. במקום צורך** כגון מזכירה רפואית או בהמתנה לרופא, (הגר"מ לובין שליט"א). **ו]. סנדק בברית מילה** מותר לשבת על כסא רגיל אף לפני חצות. (הגרנ"ק).

**כפיית המיטה (ט)**

**כפיית המיטה** - **יש מחמירים לישן על הארץ, אף** שמעיקר הדין תשעה באב אין חייבים בכפיית המיטה, (בי"י בשם הכל בו שו"ע סי' תקנ"ה ס"ב), אך אין בזה חיוב, [וכי' לחולים או מעוברות (משנ"ב שם סק"ז)].

**צורת השינה בזמנינו** - מ"מ נהגו להחמיר שאדם לא ישן כרגיל אלא יצטער בשנתו, ואם רגיל לישן בשני כריות או בשני מזרונים ישן בכרית אחת או במזרון אחד (רמ"א שם, ובא"ח ש"א דברים הכ"ג ובה"ח שם סק"י שו"ת או"ז פכ"ט יט). **ויש נוהגים** לשים את המזרון על הרצפה. (ע"פ הנ"ל). **הצטערות בשינה לאחר חצות** - לאחר חצות היום אין צריך להקפיד בזה, כדין ישיבה על הארץ. (הגרנ"ק, ועי' בשו"ת שבט הקהתי ח"ב סי' קצ"א אות ב').

**דיני התפילות והקינות והנחת תפילין בתשעה באב** נתבארו בארוכה בשערי יוסף דיני בין המצרים.

**דינים הנוהגים בעשירי באב** נתבארו בגליון פסקים והלכות 165.

#### הגליון מוקדש

### לרפואת הרב שמואל בן שמחה

ולרפואת הילד חננאל בן מיכל בתושח"י
להצלחת אליה בן לימור לאה בכל הענינים
להצלחת רפאל בן רוזי בכל הענינים

#### לתרומות להדפסת הגליון ולהצטרפות לרשימת

##### התפוצה הערות והוספות ושאלות בהלכה

058-3233587 או באימייל:

**mailto: a921434567@gmail.com**